

ГЕНЕЗИС СТАТУСУ ОСІБ, ПЕРЕМІЩЕНИХ ВСЕРЕДИНІ КРАЇНИ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

*Ірина Козинець,
старший викладач Чернігівського державного інституту права,
соціальних технологій та праці*

Проблема осіб, переміщених всередині країни в останні роки викликає занепокоєння міжнародного світового співтовариства, оскільки перетворилася в одну із найбільш гострих політичних та гуманітарних проблем.

Переміщені в середині країни – це особи чи група осіб, яких примусили або вимусили покинути чи залишити своє житло чи місця постійного проживання, зокрема, в результаті чи з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насилля, порушення прав людини, стихійних чи викликаних діяльністю людини катастроф, і хто не перетинав міжнародно визнаних державних кордонів [1, с.9].

На сьогодні, за оцінками експертів, у світі нараховується до 25 млн. осіб, вимушено переміщених всередині своїх країн в наслідок збройних конфліктів та порушень прав людини.

Основною відмінністю внутрішньої міграції є той факт, що особи, переміщені в середині країни – це, як правило, громадяни цієї держави. Тому вони повинні мати права і свободи, закріплені як у законодавстві держави їх громадянства, так і в основних міжнародних документах, і перш за все у Загальній декларації прав людини та Міжнародних пактах про права людини.

Термін “особи, переміщені в середині країни” почав використовуватися тільки в останнє десятиліття ХХ ст., коли міжнародне співтовариство вперше звернулося до цієї проблеми. Після Другої світової війни на міжнародному рівні намагалися створити законодавчі механізми щодо захисту осіб, які, рятуючись від переслідувань, перетинали державні кордони. У 1951 р. була прийнята Конвенція ООН про статус біженців та утворений Верховний Комісаріат у справах біженців. Але механізми, створені для біженців, не врахували тих осіб, які вимушені були переміщатися всередині власної країни. Ці особи, які внаслідок різних причин не змогли або не побажали покинути

свою країну, не підпадали під міжнародно-правовий захист. Виходу на міжнародний рівень цієї проблеми, також заважало традиційне уявлення про державний суверенітет. Уряди країн залишали за собою виключне право вирішувати питання, пов'язані з положенням своїх громадян.

Проте, у 1990-х рр. ситуація змінилася. Першим фактором, що привернув увагу світового співтовариства, стало збільшення кількості осіб, переміщених всередині країни. Причиною такого зросту, у першу чергу, убули громадянські війни, які поділили країни за расовою, релігійною, етнічною чи мовною ознаками [2, с.187-188]. Але коли геополітична боротьба пішла на спад, гуманітарна проблема в Анголі, Афганістані, Мозамбіку, Руанді, Сомалі висунула на перший план і викликала відчуття міжнародної відповідальності стосовно людей, що знаходяться в небезпеці у власній країні [3, с.25-29]. Певна зацікавленість у захисті людей на території їх власної держави була також обумовлена намаганням західних країн обмежити потік біженців. З початку 1990-х рр. уряди цих країн запроваджують всілякі обмеження на прийом біженців, а це в свою чергу приводить до збільшення кількості осіб, переміщених всередині країни. Отже, захист осіб, переміщених всередині країни став усвідомлюватися як політична та стратегічна мета, яка вимагає стратегічної співпраці.

Враховуючи кризову ситуацію, яка склалася у світі з переміщеними всередині країни особами, Генеральний секретар ООН на прохання Комісії з прав людини призначив у 1992 р. доктора Франсіса М.Денга своїм представником з питань переміщених осіб і доручив йому розробити нормативні рамки щодо забезпечення захисту переміщених всередині країни осіб [3, с.314-315]. Дослідивши зазначене питання було рекомендовано підготувати єдиний, узгоджений нормативний акт, оскільки чинні міжнародні норми містилися у багатьох законодавчих актах, до того ж норми мали уривчастий характер, були нечіткі та мали прогалини з питань врегулювання статусу переміщених осіб.

За дорученням Генеральної Асамблеї ООН та Комісії з прав людини були розроблені і в 1998 р. прийняті “Керівні принципи з питань переміщених всередині країни осіб” [4], які врегульовують вимушене переміщення осіб всередині країни та є керівними вказівками для міжнародних і неурядових організацій. З метою вирішення проблеми Ф.Денголе, як концептуальна основа, була сформульована доктрина “суверенітет як відповідальність”. Суть якої полягає в тому, що у випадках, коли держава не має можливості забезпечити фізичний захист і надати допомогу своїм громадянам, вона повинна звертатися за допомогою та приймати її ззовні. При цьому міжнародне співтовариство має право і несе відповідальність наполягати на своєму втручанні.

Враховуючи чинні норми з прав людини, норми міжнародного гуманітарного права та права біженців, у тридцяти принципах визначені права осіб, переміщених всередині країни, та обов’язки урядів, повстанських угруповань щодо цього населення. Вони застосовуються до усіх етапів переміщення та передбачають захист у період, який передує переміщенню (тобто заборона від необґрунтованого переміщення), захист і допомога на час переміщення та в разі повернення, а також у період інтеграції.

Так, у вступі “Керівних принципів” дається визначення осіб, переміщених в середині країни як осіб чи групи осіб, яких примусили або вимусили покинути чи залишити своє житло чи місця постійного проживання, зокрема, в результаті чи з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, постійних проявів насилля, порушення прав людини, природних чи техногенних катастроф, і хто не перетинав міжнародно визнаних державних кордонів. При цьому, зазначені причини переміщення не є вичерпними, про що свідчить слово “зокрема”. Переміщені в середині країни особи є громадянами своїх держав і мають широке коло громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав.

“Керівні принципи” містять положення щодо захисту від необґрунтованого переміщення, процесуальні гарантії, яких необхідно дотримуватись при переміщенні. Переміщення забороняється, якщо воно ґрунтується на принципах

апартеїду, етнічної чистки або практики, спрямованої на зміну етнічного, релігійного або расового складу населення. Розглядаються також випадки переміщення, пов'язані з реалізацією великих економічних проектів, якщо вони не виправдані та протирічать нагальним інтересам людей. Переміщення забороняється, якщо воно порушує право на життя, людську гідність, свободу чи безпеку тих, кого воно стосується. Особи, переміщені в середині країни, не можуть бути силоміць повернені або знову поселені у місцях де є загроза їх життю, безпеці, здоров'ю або свободі. Сім'ї, розлучені у результаті переміщення, належать якнайшвидшому об'єднанню. Особам, переміщеним в середині країни, видаються всі документи, необхідні їм для користування своїми юридичними правами, а органи влади мають сприяти заміні документів, які були загублені у ході переміщення. Особлива увага приділяється жінкам та дітям – самим беззахисним категоріям громадян.

Зазначений документ забороняє застосування голоду як метода боротьби та примушення до переміщення. Особи, переміщені в середині країни мають право звертатись за гуманітарною допомогою, право міжнародних організацій пропонувати цю допомогу, а обов'язок держав – прийняти її.

“Керівні принципи” закріплюють також за переміщеними особами право повернутись у своє житло чи місця постійного проживання добровільно, якщо нічого не загрожує їх життю, гідності, або добровільно переселитися в іншу частину країни. При цьому передбачається повернення майна та власності, втрачених під час переміщення або компенсація за нього, якщо повернення майна неможливе.

Необхідно зазначити, що “Керівні принципи” не можуть попередити переселення або порушення прав переміщених осіб, але вони є попередженням урядам та повстанцям, що за їх діями постійно спостерігають міжнародні організації і вони несуть відповідальність за те, щоб не створювати умови, що викликають переміщення.

Таким чином, на сьогодні Керівні принципи з питань про переміщення осіб всередині країни є єдиним цілісним документом, який врегульовує статус

переміщених осіб всередині країни. І хоча, на відміну від договору, “Керівні принципи” не мають обов’язкової сили, вони ґрунтуються на законах, обов’язкових для дотримання. За відносно короткий термін вони завоювали міжнародне визнання та авторитет. Регіональні організації у Європі, Африці та Американському континенті використовують їх положення на практиці, їх стала застосовувати у своїй роботі переважна більшість неурядових організацій для моніторингу та оцінки національної політики та законодавства.

Література

1. Материалы к международной конференции по проблемам перемещенных внутри страны лиц в Российской Федерации. – М.,2002.
2. Міжнародне право: Основні галузі: Підручник / За ред. В.П.Буткевича. – К.:Либідь, 2004.
3. Гудвин-Гилл Г.С. Статус беженца в международном праве. – М.:ЮНИТИ,1997.
4. Руководящие принципы по вопросам о перемещении лиц внутри страны [//http://www1.umn.edu/humanrts/russian/instreet/PGuidingPrinciples](http://www1.umn.edu/humanrts/russian/instreet/PGuidingPrinciples) on Internal Displacement.html.